

*Исмаилов Ш.А.***ХАНАФИЙ УКУКТУК МЕКТЕБИНИН МЕТОДОЛОГИЯЛЫК
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ***Исмаилов Ш.А.***МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ХАНАФИТСКОЙ
ПРАВОВОЙ ШКОЛЫ***Sh. Ismailov***METHODOLOGICAL FEATURES OF THE
HANAFI LEGAL SCHOOL**

УДК: 377(05).297.86. 340.12

Бул макалада Кыргызстанда ханафий укуктук мектебинин методологиялык өзгөчөлүктөрү изилденип, талдоо жүргүзүлдү. Изилдөөнүн бул багыты бүгүнкү күндө артыкчылыктуу багыттардын бири болуп саналат жана өзгөчө көңүл бурууну талап кылат. Анткени, Ханафий мазхабынын уникалдуулугу, ханафий укукчуларынын исламдын консервативдүү жоболорунун чегинде калып, ислам мыйзамын толук кандуу өнүктүрүү үчүн дедукция ыкмасын колдоно алышкандыгында. Бирок айрыкча маанилүү, дедуктивдик ыкманын жардамы менен ханафий факихтери – исламдын консервативдүү негиздерин сактоо үчүн – исламдын ичиндеги көптөгөн багыттардагы туура эмес окууларды четке кагууга жетишкен. Ханафий укуктук мектеби юридикалык практикада «Истихсан – Артыкчылык берүү» менен «Урф – Урп-адат» сыяктуу башка кошулмача укуктук негиздерди колдонуунун мыкты үлгүсүн иштеп чыккан. Бул дагы Ханафий мазхабынын методологиясынын башкы өзгөчөлүктөрүнөн экени ушул макалада кеңири изилденди.

Негизги сөздөр: ыкмалар, Ислам, Ханафит, укуктук мектеп, методологиялык өзгөчөлүктөрү, изилдөөчүлөр, юридикалык практика, укуктук өзгөчөлүктөрү.

В настоящей статье исследовались и анализировались методологические особенности ханафитской правовой школы. Это направление исследований сегодня является одним из приоритетных и требует особого внимания. Это связано с тем, что уникальность ханафитской правовой школы заключается в том, что ханафитские юристы смогли использовать метод дедукции для полного развития исламского права, оставаясь в рамках консервативных принципов ислама. Однако, что наиболее важно, с помощью дедуктивного метода юристам-ханафитам, чтобы сохранить консервативные основы ислама, удалось опровергнуть многие заблуждения в исламе. Ханафитская правовая школа разработала хороший пример применения других дополнительных правовых основ в юридической практике, таких как «Истихсан - Предпочтение» и «Урф - Традиция». Это одна из главных особенностей методологии Ханафизма в этой статье широко исследовалось.

Ключевые слова: методы, Ислам, Ханафитская, правовая школа, методологические особенности, исследователи, юридическая практика, правовые особенности.

This article explores and analyzes the methodological features of the Hanafi law school. This area of research is one of the priorities today and requires special attention. This is due to the fact that the uniqueness of the Hanafi law school lies in the fact that Hanafi jurists were able to use the method of deduction to fully develop Islamic law, while remaining within the framework of the conservative principles of Islam. Most importantly, however, with the help of deductive method, the Hanafi jurists managed to

refute many misconceptions in Islam in order to preserve the conservative foundations of Islam. The Hanafi law school has developed a good example of the application of other complementary legal frameworks in legal practice, such as Istikhсан - Preference and Urf - Tradition. This is one of the main features of the Hanafi methodology in this article has been extensively researched.

Key words: methods, Islam, Hanafi, law school, methodological features, researchers, legal practice, legal features.

Дүйнө мусулмандарынын 60-80%ы күнүмдүк диний турмушунда Ханафи мазхабын карманышат. А түгүл, айрым учурларда башка мазхабын өкүлдөрү да, убактылуу Ханафий мазхабынын өкүмдөрүн тутунушат. Мисалы, Египет сыяктуу айрым ислам өлкөлөрүнүн судялары сот процесстеринде Ханафий өкүмдөрүн колдонушат. Шафий мазхабынын өкүлдөрү ажылык учурунда Каабанын тегерегинде болгон учурларда Ханафий мазхабынын өкүмүн кармаууга аргасыз...

Изилдөөчү А.К. Муминов «кол жазмалар фондусунда көп санда ачылган ханафи атактуулардын чыгармаларынын тизмелери алардын орто кылымдагы шаарларда жетишилген интеллектуалдык жашоонун жогорку деңгээлин күбөлөндүрөт» деп белгилейт [1].

Имам Абу Ханифанын конкреттүү укуктук норма иштеп чыгуудагы методологиясынын өзгөчөлүгү, кандайдыр бир маселе боюнча чечим кабыл алууда атайын принциптерге таянган. Аны айыптагандардын бул принциптер тууралуу түшүнүгү жок десек болот.

Имам Абу Ханифа күчтүү далилдерге каршы келбей турган ишенимдүү адамдар жеткирген кабарларды эске алган.

Ханафий мазхабынын уникалдуулугу, ханафий укукчуларынын исламдын консервативдүү жоболорунун чегинде калып, ислам мыйзамын толук кандуу өнүктүрүү үчүн дедукция ыкмасын колдоно алышкандыгында. Бирок айрыкча маанилүү, дедуктивдик ыкманын жардамы менен ханафий факихтери – исламдын консервативдүү негиздерин сактоо үчүн – исламдын ичиндеги көптөгөн багыттардагы бидъат окууларды четке кагууга жетишкен.

Ханафий укуктук мектеби – фикх (укук) илимине негизделген. Шариат – бул, исламдын өзгөчө не-

гизи. Ал эки бөлүктөн турат: теология же диний принциптер (акыйда), жана укуктан (фикх). Фикх, же ислам укугу, ал дагы экиге бөлүнөт: биринчиси, бир мусулман өзүнө окшош болгондорго кандай мамиле жасоо нормалары (муамалат); экинчиси, Жаратканга байланыштуу укук-милдеттик нормалар (ибадат). Кээ бир изилдөөчүлөрдүн ою боюнча ибадат (теология) шариятта муамалатка (укукка) баш ийүүчү орунда турат. Шарияттын бул эки бөлүгү юридикалык илимдин ислам укугу мектептеринде (мазхаб) окутулган жана аныкталган түрүн түзөт [2].

Фикхтын негизги функциясы ислам укугу менен баштапкы булактары менен болгон байланышын сактоо. Исламдык юридикалык илим менен светтик юридикалык илим ортосундагы айырмачылыкка ислам укугу системасынын негизги булактары Куран менен Сунна, бул Кудайдын буйруктарына негизделип, ал адамдын акылы жана социалдык шарттарга жараша түзүлгөн эмес деп таанылат. Коомчулук арасында, дүйнөлүк негизги үч диндин акыркысы деп эсептелген Ислам дини бир гана идеология, диний-этикалык үйрөтүү эмес. Ислам дини өзгөчө цивилизация жана маданият. Ислам дининин нормалары сыйынуу маселелерин жана мусулмандардын күнүмдүк жүрүш-туруш маселелерин чечүүгө жана алардын жалпы жашоосун калыптоого багытталган.

«Фикх» (араб. فقه – түшүнүү, билүү) [3] – араб лексикасы жаатынан алганда, «түшүнүү», «бир нерсени билүү» дегенди туюндурат. Билимдин же илимдин маанисин түшүндүрүү үчүн эмес, сүйлөөчүнүн айткандарын туура түшүнүү жана кабылдоо маанисинде колдонулат. Дал ушул маани – сүйлөөчүнүн айткандарын жана эмнени айткысы келгенин так түшүнүү жана туура кабыл алуу, «фикх» же «ал-фикх ал-исламий» деп аталган илимдин маңызын ачып бере алат.

Ал эми, «Фикх» сөзүнүн терминологиялык маанисин алсак, Имам Абу Ханифа мындай аныктама берген: «Адамдын Исламдагы укуктары менен милдеттерин билүүсү» .

Ошентип, Абу Ханифа фикхти акыйда менен адеп-ахлак нормаларынан ажыратпастан, бүтүндөй динди түшүнүүнү эске алган. Кийинчерээк, фикхтин өзүнчө илим катары калыптанышы менен илимпоздор ага дагы так жана деталдуу аныктама беришкен: «Фикх – бул, алардын толук далилдерине негизделген практикалык шарият нормаларын билүү.» Башка бир аныктамага ылайык, фикх – бул, «толук далилдерине таянып сыйынуу, мамилелер жана жазалар сыяктуу практикалык шарият нормаларын түшүнүү».

Фикх жөнүндө сөз болгондо, адегенде, шарият нормаларын карашыбыз керек экенин жогоруда белгилегенбиз. Бул болсо, бизден изилдөөнү тээ Аллахтын элчисинин доорунан баштоону талап кылат.

Антпесе, шарият нормаларынын адегенде бир комплекске калыптанышы, анан бүгүнкү күнү изилденип жаткан илимдин өзүнчө тармагы болуп бөлүнүшүн түшүнүү кыйынга турат.

Аллахтын элчиси (ас) Жараткандан түшүрүлгөн эрежелерди адамдарга түшүндүргөн жана түшүнүүдө кыйынчылыктарды жараткан маселелерди кеңири ачыктап берген. Анын сахабалары көйгөйлөрүн чечүү үчүн ага кайрылышкан. Аларга билгендерин түшүндүрүп, билбегендерин аян түшкөндөн кийин түшүндүрүп берип турган.

Эгерде Аллахтын элчиси (ас) өзүнүн ижтихадынын (фикхтын компетенттүү адисинин коомдук жана диний жашоонун маанилүү маселелери боюнча көз карандысыз чечим кабыл алуу жөндөмү жана укугу) негизинде аракет кылууга мажбур болсо, анын иш-аракеттерине баа берген Аян келген. Мисалы, Аллахтын элчисинен (ас) этек кир учурунда аялы менен жакындык мамиледе болууга уруксат берилгени тууралуу суралганда, ал бул суроого жооп берүүдөн Аян түшкөнгө чейин карманган. Ошондо Бакара сүрөсүнүн 222-аяты түшкөн: «Сенден этек кир жөнүндө сурашат. Айткын: «Ал – жагымсыз нерсе». Этек кири келген убагында аялдардан оолак болуп тургула! Алар таза болгонго чейин аларга жакындабагыла! Эгер алар тазаланышса, аларга Аллах силерди буйруган жагынан келгиле! Чындыгында, Аллах тообо кылуучуларды жана тазалануучуларды жакшы көрөт». Аят түшкөн соң, тиги суроого жооп кылып: «...Жыныстык катнаштан башкасын кылуучуларга болот» [4], - деген.

Абу Ханифанын окуулары коомчулук туш болгон суроолорго жооп алуу менен кабыл алынган. Коомчулук күнүмдүк жашоосунда керектелүүчү суроолордун жообун издеп, карайлап турганда, таамай жоопторду дал ушул Ханафий мазхабы таап берип турган. Өзгөчө коомчулуктун күнүмдүк алыш-бериш практикалык мамилелериндеги Ханафий аалымдары иштеп чыккан практикалык нормалар боюнча эч ким талаша алган эмес.

Ханафи мазхабында юридикалык чечимдерди кабыл алуунун ыкмаларынын бири – укуктук мектептин өкүмдөрүнүн ачык иерархиясы (Абу Ханифа, Абу Юсуф, Мухаммед аль-Шайбани ж.б.). Ошондой эле, Ханафий мазхабында кандайдыр бир маселенин чечими үчүн кыясты да, истихсанды да колдонуу мүмкүн болсо, анда көпчүлүк учурда истихсанга артыкчылык берилет.

Ханафий укуктук мектеби юридикалык практикада «Истихсан – Артыкчылык берүү» менен «Урф – Үрп-адат» сыяктуу башка кошумча укуктук негиздерди колдонуунун мыкты үлгүсүн иштеп чыккан. Бул дагы Ханафий мазхабынын методологиясынын башкы өзгөчөлүктөрүнөн.

Истихсан (араб. استحسان – артыкчылык, артыкчылыктуу чечим) [5] – фикхте окшоштук боюнча башка чечимге артыкчылык берүү менен баштапкы чечимди четке кагууга алып келген укуктук негиз-булак. Кеңири мааниде айтканда, истихсан – бул, ыңгайлуулук жагын, жеңилдикке болгон артыкчылык.

Урф (араб. عرف – үрп-адат, каада-салт) [6] – жергиликтүү салт, үрп-адат. Эреже катары, жергиликтүү каада-салттарга ислам тарабынан эч кандай милдеттүү эрежелер жазылбаган чоң юридикалык маани берилген. Дал ушул принциптин иш жүзүндө колдонулушунун аркасында, Ислам дүйнөсүндөгү ар түрдүү маданияттарда кездешкен ар кандай үрп-адаттар, ар кайсы өлкөлөрдүн укуктук системаларына кирип, исламдык укуктук негиз катары карала баштады.

Ханафий аалымдарынын көз карашы боюнча, «Урф» түшүнүгү коомчулукта калыптанган коомго зыяндуу эмес каада-салттардын жыйындысы.

Имам Абу Ханифанын методологиясынын өзгөчөлүгү – анын хадистерди кабыл алууга эч качан шашпаганы болгон. Ал өзүнүн изилдөө методологиясында башка илимпоздор койбогон шарттарды койгон. Мисалы, ислам (хадис) изилдөөлөрүндө араб тилин кемчиликсиз билүү шарты. Абу Ханифа өз ижтихадына таянып, көйгөйдөн чыгуунун башка илимпоздор көрбөгөн уникалдуу жолдорун көрө билген.

Имам Абу Ханифанын методологиясынын өзөгү – талкуу жаратуу үчүн суроолорду кызыктырып коюу болчу. Анткени, талаш-тартыштар аркылуу бир жагынан туура жооптор такталса, экинчи жагынан аргументи алсыз жооптор айлампандан сыртка оолак сүрүлүп чыкчу. Мындай кубулуш, илимпоздорду элөөнүн уникалдуу жолу болгон. Мындай ыкманын аркасында орто кылымда жаандан кийинки козу карындай жадыраган – ондогон укуктук мазхабдардын кендирип кескен. Бул методологиянын шарапаты менен ишке ашышы мүмкүн болгон, бирок илимден орун таппаган суроолорго жооп издеген «Фикх аль-Ифтиразий» аталышындагы илимдин жаңы тармагы пайда болгон.

Абу Ханифанын методологиясынын дагы бир өзгөчөлүгү да дал ушул талкуу – интерактивдүү ыкмасында турат. Ал өзүнүн окутуу ыкмасында фикх боюнча жаралган маселени шакирттеринин ортосуна таштап, ар бири бул маселе боюнча оюн айтууга мүмкүндүк берген. Мындай активдүү ыкманын таасири астында аудитория кадимкидей жандаып, ууду түшкөнгө чейин барган. Бир эле маселе өзүнүн так жана аргументтүү жообун тапканча күн тарти-

бинен алынган эмес. Натыйжада, айрым татаал маселелер айлап изилдөөгө алынган.

Ошентип, терең изилдөөдөн кийин алардын ортосунда айтылган пикирлер боюнча талкуулардын соңунд алар бир пикирге келише, анда Абу Ханифа муну аларга жарыялаган, же аны окуучуларынын бири жазып койгон. Имам Абу Ханифанын мындай демократиялык методологиясы кээде шакирттери ага каршы пикир келишпестиктерге алып келген. Мындай учурларда адегенде имам Абу Ханифанын пикири эске алынган менен башка кайчы пикирлер да жазылган жана аргументи күчтүү пикирге фатва берилген.

Демек, Абу Ханифа мазхабы пайда болгондон баштап эле насаат, пикир алмашуу жана аларды талкуулоо принцибине негизделген жамааттык мазхаб түрүндө калыптанган. Бул имам Маликтин усулунан түп-тамыры менен айырмаланат. Анткени ал шакирттерине суроолорду жана шарият нормаларын өзү айтып берчү. Шакирттери анын сөздөрүн талкуулашкан эмес жана аны менен талашууга барышкан эмес.

Ошондуктан, имам Абу Ханифанын шакирттеринин жеке инсандыктары анын көзү тирүү кезинде эле калыптанган. Имам Абу Ханифа өз шакирттерин өз алдынчалуукка, жекече ой жүгүртүү жана жекече изилдөө жөндөмдөрүнө жаңы үйрөнүп, жаңыдан илим алып жаткан кезинен эле тарбиялаган.

Эми имам Абу Ханифанын мындай кайталангыс, уникалдуу методологиясы анын окууларын бардык убакта актуалдуу бойдон калууга мүмкүндүк берет. Азыркы учурда деле, жыл сайын миңдеген фатва чыгарган аалымдардын көбү ханафийлер экени бекеринен эмес...

Адабияттар:

1. Муминов А.К. Мавараунахрская школа фикха (IX-XIII вв.) // Общественные науки в Узбекистане. - Ташкент, 1990. - № 10 (1990). - С. 28-42.
2. Адыгамов Р.К. Исламское право (фикх). - Казань: РИУ, 2006. - 324 с.
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Фикх>.
4. Ыйык Куран. Исмаилов А., Абдылдаев Д., Доолов С., Гаввай С., Ыйык Куран кыргызча маанилери менен. – Стамбул.: 2006. - 604 б.
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Истихсан>.
6. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Урф>.
7. <http://www.science-journal.kg>.
8. Исмаилов А.А. Основные концепции и методологии исламского права. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2015. №.2. С. 238-241.